

RAINER EISFELD

Liberalni in socialistični pluralizem – debata med dvema perspektivama (1)*

I. Uporaba demokratičnih norm – spor glede njihovega polja veljavnosti

Ko je bilo v revolucionarnih vstajah 1776 in 1789 razglašeno kot samo po sebi umevno, je načelo, da so vsi ljudje svobodni in rojeni enaki, prav gotovo moralo »vzbuditi čustvo navdušenja med (buržoazijo) in množicami.«¹ Kajti normativni prepad med tem načelom in stvarnostjo res ni mogel biti globlji. Vsak član zaprte fevdalne družbene, ekonomske in politične ureditve je zasedal strogo določen položaj, ki mu je bil pripisan z rojstvom v enem izmed treh stanov. Stopnjevanje privilegijev je ustrezalo vzorcu teh položajev; »politične« pravice so sovpadale s »socialnim« statusom. Če je bil pojem enakosti fevdalizmu tuj, ta tudi ni poznal nobene svobode (v ednini), ampak samo svobode (v množini) v smislu trdno določenih privilegijev.

Splošno načelo svobode in enakosti je predstavljalo prav tisti koncept, ki se je lahko prepričljivo spopadel s fevdalno idejo *posebnih* svobod, in šele od takrat naprej so lahko takšni projekti, kot sta bila socializem ali demokratizacija, ki sta nasproti temni realnosti postavljala svetlo obljubo, sploh postali *sistemsko* smiselni.

Politično je sprejem norm o temeljni enakosti med ljudmi pomenil, ko je šlo za odločitve, ki oblikujejo družbo, da bodo poslej razlikujoče se preference tehtane enako in ne *neenako* in da bodo te odločitve sprejemali v skladu z večinskim načelom.² Ta sprejem pa je tudi pomenil, da je ostalo polje veljavnosti norme o enakosti, kolikor imamo v mislih njeno totalno ali parcialno uporabo glede na odločitve, ki so se nanašale na različne nepolitične ravni družbe, še kako kontroverzno.

Dejstvo, da si na nekem posebnem družbenem področju podrejen avtoriteti, ki zanika tvoje lastne potrebe in uveljavlja preference drugih – ne da bi pri tem to avtoriteto lahko ustrezno razumel ali učinkovito nadzoroval – pa je očitno postalo problem šele potem, ko se je legitimacija oblasti nasploh bistveno spremenila. In šele ko se je načelo demokracije (to je enaka teža preferenc in večinsko načelo) posplošilo na družbo kot celoto, se je lahko postavilo vprašanje, če morda v subsi-

* Referat, predložen na XIV. svetovnem kongresu IPSA, Washington, P. C., 28. 8.–1. 9. 1988. – Dr. Rainer Eisfeld je profesor političnih znanosti na Univerzi v Osnabrücku (ZRN) in je zlasti znan po svojih delih *Pluralizem med liberalizmom in socializmom* (1972), *Socialistični pluralizem v Evropi* (Nastanek in propad na primeru Portugalske) in po večjem številu razprav o različnih aspektih sodobnega pluralizma – op. prev.

¹ Marx, Karl (1962): »Einleitung zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie«, in: is.: *Fruehe Schriften*, Vol. 1, ed. H. J. Lieber/P. Furch; Stuttgart, 488 ss.

² Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1953): *Politics, Economics and Welfare*, Chicago/London.

stemih družbe še naprej obstajajo *posebne* hierarhije, ki škodujejo uporabi demokratičnih norm pri odločitvah, ki obvezujejo družbo *in toto*.

Liberalna tendenca je konceptualno ločila politiko od družbe, kot je bil individuum ločen od socialnih, ekonomskih ali psiholoških odnosov; v praksi je liberalizem težil k temu, da je preusmerjal zahteve po večji participaciji od socialnoekonomskega na politično področje; to je storil tako, da je zagovarjal postopno širitev volilne pravice, prerazporeditev sedežev v parlamentu, uvedbo volilnega okoliša, v katerem se izvoli le eden od kandidatov, tajnost glasovanja, učinkovitejšo lokalno upravo, pobudo in referendum, predvolilne in kandidacijske konference in končno tudi regulacijo industrije. Ključna točka liberalizma je bila politična reforma in spreminjanje ter širjenje volilne pravice.

Nasproti temu so se radikalni in socialistični programi osredotočili na demokratsko kontrolo vsake od »različnih skupnosti, katerih del smo«. ³ Njihovi zagovorniki so poudarjali, da sta družba in politika med seboj prepleteni, ne samo zaradi državne intervencije v čedalje večje število zadev družbenega življenja, ampak tudi zaradi tega, ker so politične percepcije, aktivnosti, resursi in vpliv državljanov povezani s položajem posameznika v družbenoekonomskih hierarhijah. Norma politične enakosti je tako kršena v meri, v kateri ostaja »politična oseba poprečnega državljana neučinkovita« ⁴ zaradi podrejenosti in pokorščine na delovnem mestu, zaradi izkušnje nemoči in odvisnosti od drugih v poklicu, zaradi običajnega pomanjkanja informacij, zaradi nizkega dohodka in nizkega družbenoekonomskega statusa. Da bi se družba tega »bolj zavedala«, bi njena osrednja vrednota zahtevala – se glasi radikalnodemokratični argument – »vseobsežno aktivizacijo«, ⁵ ki bi napravila »vse družbene sektorje... bolj odzivne nasproti svojim članom«.

II. Definiranje organiziranih interesov – bistvo korporacije

»Sredstvo spreminjanja je socialno grupiranje... Posameznik praviloma ni sposoben, da bi spreminjal kolektivitete. (Ker se kažejo meje družbenega življenja pogosto pri drugih ljudeh podobnega socialnega položaja, (,) lahko le skupaj aktivirajo povezovanje v skupine in tako spremenijo svoje kolektivno življenje in tudi vsak samega sebe.« ⁶ Ti stavki, ki stojijo pred zgoraj navedenim argumentom, označujejo premik od liberalnega k pluralističnemu načinu razmišljanja. Liberalizem je »atomiziral« družbo: iztrgal je posameznike iz njihovih različnih socialnih položajev in vlog. Ko je zatrjeval, da jih transcendentalni racionalni zakoni povezujejo v »prestabilizirano harmonijo«, je liberalni model preziral »temačne« frakcijske interese in je tudi zavračal organizacijo teh interesov v trajne asociacije. Nasproti temu je pluralizem ne samo sprejemal različnost med seboj konfliktnih družbenih interesov, ampak tudi podpiral izražanje posameznih družbenih potreb skozi asociacije; poudarjal je temeljno asociativno naravo družbe in je zatrjeval, da sta družba in politika povezani s »trajnimi in kompleksnimi interakcijami« »individua, skupine, države«. ⁷ Čimbolj so se interesi začeli – in jim je bilo to tudi dovolj – povezovali, čimbolj je pritisk, ki so ga organizirane skupine izvajale, nič manj druga na drugo kot na politične partije, zakonodajne organe in državno upravo,

³ Mason, Ronald M. (1982): *Participatory and Workplace Democracy*, Carbondale/Edwardsville.

⁴ Laski, Harold F. (1921): *The Foundations of Sovereignty and Other Essays*, London.

⁵ Etzioni, Amitai (1968): *The Active Society*, London/New York.

⁶ Etzioni, Amitai (1968): *The Active Society*, London/New York.

⁷ Follett, Mary P. (1920): *The New State*, New York.

postajal očiten – in tudi predmet raziskovanja – tembolj se je pluralizem pojavljal kot hkratni deskriptivni in normativni model.

Če poskušamo povzeti obe dimenziji tega koncepta in ga definirati, potem pluralizem:

- pozitivno priznava obstoj različnosti potreb, interesov (kar hkrati pomeni – sekundarnih – skupin) in centrov moči (torej tudi prostovoljnih asociacij); in
- normativno sprejema zahtevo, da se ta različnost preoblikuje v javne politike, ki oblikujejo družbo.

Pluralizem je tako zamišljen kot skupinska *in* participativna teorija – teorija o individualni participaciji skozi družbeno asociacijo v političnem procesu. Ta koncept pomeni, da skupine izvajajo svojo legitimnost iz predstavljanja individualnih potreb in interesov. To pa postavlja navznoter problem kontrole elit, ki delujejo »v imenu« skupin – kar je trajni in skupni problem vsake oblike »vladanja« – in navzven problem enakosti moči in vpliva posameznih skupin v njihovih medsebojnih konfliktih in pogajanjih.

Liberalni pluralizem – »dominantna oblika teoretičnega pristopa«⁸ in prevladujoča »javna filozofija«, na katero so se »javni ljudje« privadili kot na vodilo in opravičilo za svoje politike⁹ – je skušal izključiti prvi problem s samo definicijo, drugega pa zmanjšati. Ko je bistveno skrčil človekovo obnašanje na skupinsko akcijo, je namreč postuliral, »da sta ‚individuum‘ in ‚skupina‘ . . . samo prikladen način za klasifikacijo obnašanja . . . , ne pa različni stvari«;¹⁰ trdil je, da sta individualna svoboda in splošno soglasje zagotovljena s prekrivajočim se članstvom v skupinah in s preseki individualnih solidarnosti.¹¹ Kar pa zadeva enakost vpliva skupin, je zatrjeval, da obstoji »naravni faktor uravnoteževanja« – »ki se skoraj približuje zakonu«: »Skoraj vsak močan pritisk v eni smeri spodbudi nasprotnika ali koalicijo nasprotnikov, da pritisnejo v nasprotni smeri«;¹² (glej tudi Kornhauser 1961:130). V takšni izravnalni protimoči kot »iz same sebe porajajoči se sili« niso videli le moči, ki – poleg državne akcije – drži v šahu privatno ekonomsko moč; dvignili so jo tudi na položaj »osrednje sestavine stabilnega demokratičnega pluralističnega sistema«.¹³ Ti tekmujoči »mnogovrstni centri moči«, ki izhajajo iz vedno obstoječih tendenc po ravnotežju s protisilami, ki »krotijo, civilizirajo . . . in omejujejo (moč), da ostane skladna z dostojnimi človeškimi smotri«, naj bi razrešili konflikte »v korist vseh strank«.¹⁴

Za socialistični pluralizem – ki ga tudi imenujejo radikalnega¹⁵ ali strukturnega¹⁶ – pa razvoj (če upoštevamo prodajo, kapital in število zaposlenih), ki ustvarja čedalje več multinacionalnih poslovnih korporacij (ki delujejo na čedalje bolj oligopolističnih trgih) in ki jih spreminja v družbene in javne (ne pa individualne in privatne) institucije, čedalje jasneje dokazuje nujnost, da pod etiketo skupine vključimo »vsako organizirano obliko koncentriranega kapitala«.¹⁷ Brez učinkovi-

⁸ Apter, David E. (1977): *Introduction to Political Analysis*, Cambridge (Mass.).

⁹ Lowi, Theodore J. (1967): »The Public Philosophy: Interest Group Liberalism«, *American Political Science Review*, LXI, 5 ss.

¹⁰ Truman 1951: 48.

¹¹ Kornhauser, William (1961): *The Politics of Mass Society*, Glencoe.

¹² Milbrath, Lester W. (1963): *The Washington Lobbyists*, Chicago.

¹³ Apter, David E. (1977): *Introduction to Political Analysis*, Cambridge (Mass.).

¹⁴ Dahl, Robert A. (1967): *Pluralist Democracy in the United States: Conflict and Consent*, Chicago.

¹⁵ Nisbet, Robert (1976): *The Social Philosophers*, Frogmore/St. Albans.

¹⁶ Galtung, Johan (1972): »Pluralismus und die Zukunft der menschlichen Gesellschaft«, in: Dieter Senghaas (ed.): *Kritische Friedensforschung*, Frankfurt, 164 ss.

¹⁷ Ehrlich, Stanislaw (1962): *Die Macht der Minderheit*, Wien/Frankfurt/Zürich.

tega notranjega nadzora (delničarji) in brez ustrezne eksterne (državne in tržne) kontrole naj bi imel prav »korporativni leviathan«, ki izvaja – s svojimi investicijami, z zaposlovanjem, z vplivom na cene, z združevanjem in s tajnimi dogovori, z olajšavami pri transferju in s politiko gibanja kapitala – moč, ki se more primerjati s teritorialnimi asociacijami in bi bil tudi najprimernejši cilj za strukturne, participativne reforme.¹⁸ Cilj le-teh bi bil, da bi v trajnem in težavnem procesu zmanjšale diskrecionarno in kričeče neenako razporeditev organizacijske moči. Pojmovanja pluralističnega socializma so dobila novo podporo v ponovnem odkritju, da je pluralizem »notranja zahteva socializma«,¹⁹ do katerega so se prebili vzhodnoevropski reformno usmerjeni komunisti in zapadne evrokomunistične politične stranke, in ki je kulminiral v jugoslovanski perspektivi, katere cilj je institucionalizirani »pluralizem samoupravnih interesov v družbi«.²⁰

Očitno je, da so se cilj in problemi demokratizacije, ki jih je predvidevala radikalna in socialistična kritika liberalizma, pojavili samo v novi obleki. Enako kot spor med liberalizmom in socializmom se tudi razprava med liberalnim in socialističnim pluralizmom nanaša na temeljno vprašanje, namreč, ali vidimo v demokraciji zgolj omejeni politični ali pa obsežnejši družbeni cilj; ali sta torej konec koncev politična participacija in kontrola sploh možni brez ustreznih družbenoekonomskih institucionalnih aranžmajev. Naslednji razdelki tega referata bodo poskus, da povzamem in tudi soočim nekatera bistvena konstitutivna načela liberalizma in liberalnega pluralizma na eni strani, in (marksističnega) socializma in socialističnega pluralizma na drugi; pri tem bom poskusil dodatno osvetliti najbolj izstopajoče probleme konceptualnega in političnega spora, za katerega lahko pričakujemo, da se bo nadaljeval.

III. Liberalizem – vladavina podjetniškega razreda in konkurenčni *laissez faire* kapitalizem

Ko so liberalni pogledi postajali ravno vse bolj »odtrgani od vsake obranljive teorije družbe«,²¹ je delo Johna Stuarta Milla kot seizmograf registriralo načela, ki so bila za liberalizem osrednja in ki jih je prav sam postavljaj pod vprašaj, pri čemer pa se je obotavljal, da bi jih dokončno zavrgel. Mill je priznaval, da je »dolgoročno« nujen in celo zaželen prehod od omejene (tiste, ki privilegira lastnike) k splošni volilni pravici, ki pa naj bi bila, kakor je zatrjeval, še vedno »stopenjska«, tako da bi imeli bolj izobraženi več glasov; in mar ni po njegovem »delodajalec... v povprečju inteligentnejši kot delavec«? Plačevanje davkov je ostajalo odločilno: sprejemanje socialne pomoči je bilo prepreka za volilno pravico.²² Država naj sicer socialno intervenira: daje naj »pomoč zakona« celotnim »razredom oseb«, kolikor se v sedanjih socialnih razmerah še ne dá vedno uporabljati načelo, »da so posamezniki najboljši sodniki svojih lastnih interesov«. Odstopanja od splošne norme *laissez faire* so tako številna, da diskvalificirajo samo doktrino; toda verbalno se še vedno drži pravila: »Naj stvari tečejo same po sebi... , to naj bi bila

¹⁸ Dahl, Robert A. (1970): *After the Revolution? Authority in a Good Society*, New Haven/London.

¹⁹ Lombardo-Radice, Lucio (1965): *Pluralismus in der gesellschaftlichen Praxis*, Salzburg.

²⁰ Kardelj, Edvard (1979): *Die Wege der Demokratie in der sozialistischen Gesellschaft*, Cologne/Frankfurt.

²¹ Mills, C. Wright (1963): »Liberal Values in the Modern World«, in: id.: *Power, Politics and People*, New York, 187 ss.

²² Mill, John Stuart (1975a): »Considerations on Representative Government«, in: id.: *Three Essays*, Oxford/New York.

splošna praksa: vsaka kršitev tega načela, če tega ne zahteva res kakšno veliko dobro, je gotovo zlo.«²³ Vendar pa je Mill definitivno zavrnil liberalno prepoved sindikatov; čeprav je zelo skeptično gledal na njihovo možnost, da bodo na splošno izboljšali mezde in razmere delavskega razreda, je vendarle uvidel, da bo posamezni siromašni delavec izpostavljen diktatom bogatega delodajalca, tako da so asociacije delavcev »daleč od tega, da bi bile ovire za svobodni trg dela, prej, nujno sredstvo za ta svobodni trg«.²⁴

Millovo obotavljajoče se odstopanje od načel absolutne individualne avtonomije v liberalni filozofiji, od laissez faire za posameznike – povezanega s prepovedjo asociacij – v liberalni ekonomiji in od omejene volilne pravice v liberalni politiki, je še enkrat zelo razločno osvetlilo teorije klasičnega (»integralnega«) liberalizma v izročilu Locka in Adama Smitha. Ker se je na individua gledalo kot na tistega, ki ima tako kronološko kot logično prednost pred civilno družbo in oblastjo, ni imel nobene socialne obveznosti glede odločitev, ki so zadevale njegove osebne sposobnosti in njegovo materialno posest – ki so se nanašale na »travo, ki jo je (njegov) konj pojedel, na travnik, ki ga je njegov sluga pokosil; in rudo, ki jo je izkopal«;²⁵ kolikor bolj se je izvor lastniških in delovnih razredov oddaljeval od naravnega stanja, so »iz družbenih vezi« ljudje »napravili uresničljivo... neenakost posesti«, s tem, da so se »tiho dogovorili za rabo denarja«, s tem da so »svobodnjaki« prodajali »za določen čas svoje storitve... v zameno za plačilo«.²⁶ Šele nato je bil premoščen prepad med dejansko avtonomijo in transcendentno obveznostjo, in sicer tako, da so domnevali, da obstoji neka vnaprejšnja harmonija med umom pozitivnega prava, ki ga je oblikovala subjektivna človekova volja, in objektivnim univerzalnim »naravnim pravom, ki ga je lahko ugotovil individualni razum«.²⁷ »Ko se popolnoma odpravijo vsi sistemi prednosti ali omejitve, se vzpostavi sam od sebe očitni in enostavni sistem naravne svobode« – »svobode, ne samovolje« v Lockovih slavnih besedah na začetku ‚Druge razprave‘: »Vsakdo je tako dolgo, dokler ne krši zakona pravičnosti, popolnoma svoboden, da skrbi za svoj lastni interes po lastni poti in da tako svojo delavnost kot kapital spravlja v tekmovanje z dejavnostjo in kapitalom kateregakoli drugega človeka ali vrste ljudi«.²⁸

Svobodno, nebrzdano tekmovanje je bilo tako opredeljeno kot samo še en primer objektivirane »vladavine prava«, ne pa arbitrarne »vladavine ljudi«. Vladni laissez faire je tako postal bistvo ekonomskega liberalizma²⁹ in končno nekakšna »vsakdanja maksima«.³⁰ Če je bil v začetku reakcija zoper regulacije merkantilizma, je nato služil kot cement za dosežene privilegije podjetnikov, kot je liberalna prepoved »kombinacij« (združenj) skušala odpraviti pripisane prerogative cehov, pa se je njeno bistvo kmalu pokazalo v omejevanju tistih asociacij, na katere je liberalizem gledal kot na »zlo največjih razsežnosti«:³¹ delavskih sindikatov. Socialni filozofi, parlamenti in sodišča so se strinjali, da je treba prepustiti posameznikom svobodo, da »razpolagajo s (svojim) časom in (s svojim) delom na način in

²³ Mill, John Stuart (1865): *Principles of Political Economy*, London.

²⁴ Ibid.: 563/64, 565.

²⁵ Locke, John (1970): *Two Treatises of Government*, ed Peter Laslett, London.

²⁶ Ibid.: 320, 340.

²⁷ Glej prav tam: 369, 376.

²⁸ Smith 1976:687.

²⁹ Schumpeter, Joseph A. A. (1954): *History of Economic Analysis*, ed. E. B. Schumpeter, London.

³⁰ Keynes, John Maynard (1972): »The End of Laissez-Faire«, in: id.: *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. IX: *Essays in Persuasion*, London, 272 ss.

³¹ Bagehot, Walter (1968): *The English constitution*, London.

pod pogoji, za katere so menili, da v največji možni meri vodijo k (njihovemu) lastnemu interesu«; kot naj bi tudi bili svobodni, da »uporabijo kapital, ki so ga podedovali ali si ga pridobili.«³² Šlo je za negativno idejo svobode (svobodo od državne intervencije); rezultat vsega tega naj bi bilo (domnevno) svobodno tekmo vanje, ki se je zdelo tako očitno prav zato, ker je bilo tako po meri podjetniškega razreda, v katerem je srednje velika lastniška firma, ki jo je upravljal posamezni lastnik, predstavljala tipično enoto, tako, da se Mill ni niti potrudil, da bi jo definiral.³³ Česar pa ta koncept ni premislil, je bila razredna delitev, na katero je gledal, kot smo pojasnili, kot na »naravno«, in ne kot na stvar, ki je lastna civilni ali politični družbi.

Tako si je liberalizem lastil univerzalno veljavnost; toda skozi to pretenzijo se je spet in zopet svetlikala artikulacija razrednega nasprotja, namreč omejitve vloge političnega *citoyena* na ekonomskega *burgeoisa*. Ker so bile skrčene na »golo preživljanje«, niso delavske življenjske razmere »nikoli dovoljevale in nikoli ne dovoljujejo tej skupini ljudi časa in priložnosti, da bi se njihove misli dvignile nad to stanje ali da bi se borili z bogatejšimi, tako da bi jih dosegli.«³⁴ To pa je stanje, v katerega mora zaradi razvoja delitve dela »delovni siromak nujno pasti«. »Velika množica ljudstva« bo »na splošno ostala . . . neumna in nevedna« in »popolnoma nesposobna za presojo velikih in širših interesov« njihove dežele.³⁵ Ker nimajo »dostikrat časa za učenje in logično mišljenje«, dninarji – zopet »največji del človeštva« – »ne morejo znati; zato morajo verjeti.«³⁶ Omejevanje volilne pravice na lastnike in sestavljanje zakonodajnega telesa iz delodajalcev naj bi služilo dveh namenoma: ko je varovalo »lastnike v njihovi cenjeni lastnini, ki je bila pridobljena z delom mnogih let ali celo mnogih zaporednih generacij« pred napadom siromakov,³⁷ je izpolnilo »veliki cilj ljudi, ki vstopijo v družbo, da uživajo svojo lastnino v miru in varnosti.«³⁸ Istočasno naj bi to omejevanje preprečilo »nadvlado nevednosti nad izobraženimi in števila nad znanjem.«³⁹ Če »noben del prebivalstva« ni bil reprezentiran drugače kot v »sorazmerju s podporo, ki jo daje javnosti«,⁴⁰ pa bosta razum in homogenost lastniških interesov v zadnji instanci zagotovila, da bodo relativne razlike med »zemljiško-lastniškimi, industrijskimi, trgovskimi in denarniškimi interesi« premagane s kompromisom, ki bo preprečil vsakršno »nepri- merno ali zlobno nakano«, kot je »sla po enaki delitvi«.⁴¹ Zakone, ki jih je sprejela večina vseh predstavnikov, imamo lahko za voljo vseh, ki imajo volilno pravico in kot »potencialno ureditev . . . objektivnega uma . . . , ki se je uresničil.«⁴² Ti zakoni so bili sprejeti potem, ko je po javni in racionalni razpravi resnica zamenjala zmoto: »La vérité se repând par examen.«⁴³ Če bi Lockovi dninarji in Smithov delovni siromak dobili volilno pravico, in bi bila tako socialna homogenost parlamenta opuščena, bi za klasično liberalno misel nastala dilema, ki jo je zopet skušal

³² House of Commons Committee Reports of 1811, cit. in WEBB 1965: 249, 676.

³³ Schumpeter, Joseph A. (1954): *History of Economic Analysis*, ed. E. B. Schumpeter, London.

³⁴ Locke, John (1963b): »The Reasonableness of Christianity«, in: id.: *Works of John Locke*, Vol. VII, Aalen, 1 ss.

³⁵ Smith 1976: 782.

³⁶ Macpherson, C. B. (1965): *The Political Theory of Possessive Individualism*, Oxford.

³⁷ Smith 1976: 710.

³⁸ Locke, John (1970): *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett, London.

³⁹ Bagehot, Walter (1968): *The English Constitution*, London.

⁴⁰ Locke, John (1970): *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett, London.

⁴¹ Madison, James (1853): »Federalist No. X«, in: Hamilton, Alexander/Madison, James/Jay, John: *The Federalist Papers*, Hallowell.

⁴² Hallowell, John H. (1946): *The Decline of Liberalism as an Ideology*, London.

⁴³ Constant, Benjamin (1820): »Session de Chambres de 1818 à 1819«, in: id.: *Cours de politique constitutionnelle*, Vol. IV, Part 8, Paris.

razrešiti J. Mill v sklepnih odlomkih 6. poglavja svoje knjige »Representative government«.

Povedano bi lahko povzeli, kot sledi. Liberalizem je:

- teorija individua;
- teorija o dualizmu vlog (bourgeois in citoyen);
- razredna teorija;
- teorija homogenosti interesov;
- teorija konfrontacije (individu/oblast);
- teorija omejene politične participacije (omejena volilna pravica);
- teorija predstavniške (parlamentarne) demokracije;
- teorija najboljšega (občega) zakona, do katerega se dokopljemo z vpogledom v objektivne principe s pomočjo debate;
- teorija negativne svobode (svobode »od«);
- teorija privatne kontrole nad produkcijskimi sredstvi;
- teorija svobodnega tekmovanja;
- teorija laissez faire.

IV. Liberalni pluralizem – politična participacija delovnih slojev in intervencionistični oligopolni kapitalizem

Delo Johna Stuarta Milla in razvoj angleške »žive ustave« v 19. stoletju pričata, da so glede omejitev volilne pravice, pravice do združevanja in državnih posegov v družbo liberalni principi v teoriji in praksi daleč od tega, da bi bili nespremenljivi; še več: problemi, ki so jih prej »zvajali le na individualno razreševanje, so postali družbeni problemi, ki zahtevajo razreševanje na ravni družbe« in »več in več posameznikov se je nujno obračalo na organizacijo«. ⁴⁴ Nikomur drugemu kot Millovemu sodobniku Alexisu de Tocquevillu je bilo pripisano, da je izjavil, da »je bila celo v tistem času« La démocratie en Amérique pluralistična demokracija. ⁴⁵ In Tocquevillovo sklicevanje (pod vplivom »Jacksonove revolucije«) na »splošno enakost razmer med ljudmi«, na »nepremagljivo razširjanje« splošne volilne pravice na bele moške, na »improvizirane skupščine«, ki jim vladata »razum in svobodna volja« njihovih članov ⁴⁶ (mislil je na prostovoljne asociacije) – vse to je dejansko predstavljalo tisto »intelektualno odskočišče, s katerega so izhajali mnogi sodobni (to je liberalno pluralistični) misleci, ko so oblikovali svoje formulacije«. ⁴⁷

Toda ko so asociacije, ki jih je opisoval Tocqueville, postale vzrok za prvo pojavljanje novega konceptualnega pristopa k teoriji družbe in politike, so se »velika industrijska podjetja«, katerih odločilni prispevek k novi »neenakosti razmer« je ta francoski obiskovalec Amerike predvidel, ⁴⁸ v glavnem spremenila v mnogo bolj mogočna in razsežna telesa. Razloge za rast združenj so odkrivali v »večkratnih lojalnostih« ljudi, ⁴⁹ ki povezujejo vsakega posameznika »s celo vrsto asociacij, ⁵⁰ v katerih lahko uresničuje svoje potrebe, razvija svoje sposobnosti in

⁴⁴ Hallowell, John H. (1946): *The Decline of Liberalism as an Ideology*, London.

⁴⁵ Fraenkel, Ernst (1964): *Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-rechtsstaatlichen Demokratie*, Munich/Berlin.

⁴⁶ Glej Tocqueville 1953a: 3, 55, 191, 198.

⁴⁷ Connolly, William E. (1969): »The Challenge to Pluralist Theory«, in: id. (ed.): *The Bias of Pluralism*, New York, 3 ss.

⁴⁸ Tocqueville 1953b: 160/61.

⁴⁹ Follett, Mary P. (1920): *The New State*, New York.

⁵⁰ Laski, Harold F. (1917): *Studies in the Problem of Sovereignty*, New Haven/London.

cilje in od katerih moramo, kar zadeva njihovo socialno učinkovitost, zahtevati iste »standarde (kot so tisti), ki jih zahtevamo (od njihovih) individualnih članov«. ⁵¹ Zatrjevano je celo bilo, da je »individuuum, ki živi sam zase«, »fikcija«, in da je v nasprotju s trditvijo, ki izhaja od individualne dejavnosti, treba raziskovati dejavnost socialnih skupin kot tisto, kar je »bistveno tako na začetku, na koncu, kot tudi ves čas.« ⁵² Politične posledice takšne dejavnosti so diagnosticirali tako, da so zapisali, da se je država razvila v »korporacijo za javne službe«, pri čemer naj bi bili njeni zakoni rezultat »medsebojnega delovanja (skupinskih) interesov« ⁵³ – še bolj drastično, rezultat »pritiska in odpora med skupinami«. ⁵⁴

Medtem ko se obe analizi, ki smo ju obravnavali, očitno v marsičem stikata, pa sta se bistveno razlikovali v njunem pristopu k istim pojavom:

– pluralizem, ki ga je razvijal Harold Laski (ki ga je zasnoval na idejah F. W. Maitlanda, J. N. Figgisa, W. Jamesa in E. Barkerja), je pomenil »kritično politično teorijo«, ⁵⁵ kritično najprej nasproti pravnemu monizmu, ki je pripisoval državi »unitarno in absolutno suvereno oblast«, ker naj bi bila edini in neposredni vir tako pravne kot politične avtoritete; ⁵⁶ poleg tega pa je, drugič, ugotavljal, da zavrnitev zahteve države po formalni suverenosti ne bo zadoščala, če individualni človek, ki deluje skoz svoje svobodno vzpostavljanje asociacije, ne bo kot središčna politična oseba sposoben vplivati na politiko, katere moč postaja vse večja in v znatni meri monopol tistih, ki imajo ekonomsko premoč.

Laski je zaradi tega poudaril, da »ne obstoji nobena dejanska politična demokracija, ki ni hkrati tudi izraz ekonomske demokracije«. ⁵⁷ Iz tega izhajajoči normativni koncept pluralizma, ki je bil celo imenovan »pluralistični socializem«, ⁵⁸ bomo povzeli spodaj.

Skupinska teorija *strictu senso*, kot jo je zagovarjal Arthur F. Bentley, je skušala uvesti skupino kot osrednjo analitično kategorijo, pri tem pa je zavračala tako individualizem – češ da so človeške »skupne (skupinske) aktivnosti . . . obleka, če se tako izrazimo, iz katerih so ljudje kot posamezniki izrezani« – kot tudi institucionalizem – češ da »moramo doumeti bistvo političnih institucij . . . jih doumeti kot skupine in s stališča drugih skupin«. ⁵⁹ Bentley je opisoval svoj napor kot »prej in slej in vedno strogo empirično . . . hladno, pozitivno⁴ . . . doumevanje družbenih dejstev kot prav tisto, kar ta dejstva dejansko so«. ⁶⁰ Ponovna oživitev Bentleyevega behaviorističnega poskusa, da »izoblikuje pravo raziskovalno orodje«, v delu Davida B. Trumana, za katerega je Bentleyevo izročilo predstavljalo »glavno merilo«, ⁶¹ je odprla pot za nastanek »analitičnega pluralizma« ⁶² kot nove paradigme, kot nove »javne filozofije«, ki hkrati »absorbira:« kapitalizem in pluralizem. ⁶³ Sedaj je »sprejetje skupin kot tistih, ki so v samem osrčju političnega procesa«,

⁵¹ Laski, Harold F. (1968): *Authority in the Modern State*, Hamden.

⁵² Bentley, Arthur F. (1949): *The Process of Government*, Evanston.

⁵³ Laski, Harold F. (1968): *Authority in the Modern State*, Hamden.

⁵⁴ Bentley, Arthur F. (1949): *The Process of Government*, Evanston.

⁵⁵ Gettelle, Raymond G. (1924): *History of Political Thought*, New York.

⁵⁶ Hsiao, Kung Chuan (1927): *Political Pluralism*, London/New York.

⁵⁷ Laski, Harold F. (1968): *Authority in the Modern State*, Hamden.

⁵⁸ Coker, Francis W. (1921): »The Techniques of the Pluralistic State«, *American Political Science Review*, XV,

186 ss.

⁵⁹ Bentley, Arthur F. (1949): *The Process of Government*, Evanston.

⁶⁰ Bentley, Arthur, cit. vir: 214, 56.

⁶¹ Truman 1958: (1951):IX.

⁶² Latham, Earl (1952): *A Group Basis of Politics*, Ithaca.

⁶³ Lowi, Theodore J. (1969): *The End of Liberalism*, New York.

konceptualno »neizogibno«. ⁶⁴ To se je zgodilo potem, ko je čedalje bolj številno raziskovanje skupin pritiska med obema vojnoma usmerilo pozornost na vpliv, ki so ga imele profesionalne, ženske, veteranske organizacije ali celo organizacije, ki so se zavzemale za treznost. Poleg tega pa je konfrontacija, ki jo je povzročila hladna vojna, vpeljala v ta koncept bolj ali manj izrecno normativni element: nadzor nad voditelji (elitami) s periodičnimi volitvami kandidatov tekmujočih strank in kotrola med voditelji z organiziranim pogajanjem – sta bila opredeljena kot dve bistveni značilnosti (zapadne predstavniške) demokracije, oba procesa pa zahtevata dokajšnjo količino socialnega pluralizma – med seboj odvisnih, vendar v dokajšnji meri avtonomnih družbenih skupin. ⁶⁵

Politika skupinskega vodenja (group leadership) – zmerni racionalni konflikt »med voditelji skupin, ki so socializirani z dominantnimi vrednotami in asociacijami industrijske družbe« – je služila na domačih tleh kot razmejitvena črta nasproti radikalizmu in množičnemu gibanju, na mednarodnem področju pa nasproti totalitarizmu. ⁶⁶

Liberalni pluralizem se nikoli ni razvil v tako obsežen in zgoščen sklop misli, kakršnega je bil ponujal liberalizem. Ne tako majhen vzrok za to je treba iskati tudi v dolgem »razdobju vretja« tega pristopa med obema vojnoma: liberalni pluralizem se je lahko in se tudi je oblikoval na politikah, ki so najprej načele, potem pa končno obvladale klasični ekonomski in politični liberalizem v času dveh velikih depresij – namreč manjše, toda zato daljše krize med leti 1873 in 1896, in strahotne krize po velikem zlomu 1929. Ko so se zgodnji pluralisti zavzemali za pozitivno svobodo – »za moč, da se nekaj doda kvaliteti skupnega življenja« ⁶⁷ in za državno intervencijo – »konstruktivno socialno politiko . . . za posameznega človeka«, ⁶⁸ je komaj minila ena generacija od tedaj, odkar so v Angliji in Franciji dejansko vpeljali splošno moško volilno pravico, odkar so bili sindikati izvzeti iz kazenskih postopkov zaradi zarotništva, odkar so stavke razglasili za zakonite in odkar je radikalno krilo britanske liberalne stranke zahtevalo v svojem »nepotrjenem programu« začetek države blaginje. Čeprav je v ZDA Woodrow Wilson v svoji Novi svobodi zahteval, da »mora biti program svobodne vlade pozitiven, ne pa samo negativen«, ⁶⁹ je minilo še več kot dvajset let, preden je New Deal sprejel kolektivno pogajanje, nekatere ukrepe socialnega zavarovanja in preden je M. J. Keynesova Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja odprla pot za državno fiskalno in monetarno politiko polne zaposlitve. Medtem ko so se prvotni pluralisti normativno še spopadali z laissez faire in negativno svobodo, se je liberalni pluralizem opisno osredotočil na že vzpostavljeno (v ZDA v znatni meri z New Dealom uveljavljeno) interakcijo med državo in socialnimi skupinami, normativno pa je kot »reformistična teorija države« ⁷⁰ sprejel intervencionistično politiko, ki je bila vpeljana v ZDA in v Zahodni Evropi v času 30. let in po drugi svetovni vojni. ⁷¹

Nujen pogoj za vzpon družbenih asociacij je bila postopna nova razredna diferenciacija. Po eni strani je šlo za »skoraj neskončno razčlenjevanje in stopnjevanje« delavcev v ločene skupine, ki so imele vsaka svojo korporativno tradicijo in

⁶⁴ Truman 1958:46.

⁶⁵ Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1953): *Politics, Economics and Welfare*, Chicago/London.

⁶⁶ Rogin, Michael Paul (1967): *The Intellectuals and McCarthy: The Radical Specter*, Cambridge/London.

⁶⁷ Laski, Harold F. (1968): *Authority in the Modern State*, Hamden.

⁶⁸ Follett, Mary P. (1920): *The New State*, New York.

⁶⁹ Wilson W. 1914:219.

⁷⁰ Fraenkel, Ernst (1969): »Strukturanalyse der modernen Demokratie«, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B. 39/69, Dec. 6, 1969, 3 ss.

⁷¹ Fraenkel, id.: 25/26.

življenjski standard in svojo specializirano sposobnost in posebne potrebe; to pa se je kazalo vzporedno tudi na podjetniški strani s tem, da se je pojavila »prava hierarhija specializiranih profesionalcev, ... oblikovalcev, inženirjev, trgovcev, menežerjev, predelavcev, ki so bili povrh tega še organizirani v svoje lastne profesionalne asociacije«. ⁷² Oba procesa sta se srečala v razvoju slojev uslužbencev z belimi ovrtniki, katerih število je stalno rastlo, tako absolutno kot relativno, to pa zaradi tehničnega razvoja, združevanja obratov v industriji v vedno večje korporacije in truste, zaradi uvajanja »znanstvenega« upravljanja in »človeških« »javnih« odnosov, zaradi silno močne reklame in zaradi čedalje večjega terciarnega in državnega sektorja. ⁷³

Liberalni pluralizem je napravil korak naprej, ko je zatrjeval, da združevanje posameznikov v različne asociacije prispeva k temu, da se nekako sekajo in v zavesti brišejo poklicne meje tako, da na zahteve, ki izvirajo iz poklicnih interesov, »bistveno vplivajo interesi, ki ne izvirajo iz zaposlitve«, ⁷⁴ tako da »ljudje sprejemajo norme, ki so nekakšen presek velikega števila skupin«. ⁷⁵ Tako nastali »presečni pritiski in protipritiski konfliktnih skupinskih lojalnosti« lahko vodijo v politično apatijo; lahko pa tudi pospešujejo »kompromise s pogajanjem – in »kot vsakdo ve, se v ZDA posamezniki istovetijo z velikim številom različnih skupin«, kar je »brez dvoma eden od vzrokov za velik razmah pojava pogajanj«. ⁷⁶ Tako se, zatrjuje liberalno pluralistični koncept, silno pospešuje »stopnja svobode in konsenza«, in to ravno s članstvom posameznikov v različnih skupinah, ki se prekrivajo. ⁷⁷

Če je vzrok za novo razredno diferenciacijo in razširjanje asociacij treba iskati v prehodu med kompetitivnim in »trustificiranim« kapitalizmom, pa je liberalni pluralizem skoraj prezrl dejstvo, da so novonastale tržne strukture in obnašanje korporacij na trgu ter monopolistična konkurenca tudi »skupinski fenomen«. ⁷⁸ Namesto tega so zatrjevali bodisi na splošno, da »organizacija poraja protiorganizacijo«, ⁷⁹ ali pa bolj specifično, da »privatna ekonomska moč ... poraja ... nasprotno izravnalno moč tistih, ki so ji podrejeni« in da je »ta izravnalna moč« – katere razvoj, če je potrebno, spodbudi in podpre sama država – tista, »ki na tipično ameriškem trgu regulira moč privatnih odločitev«. ⁸⁰ S to izravnalno protimočjo ali brez nje je prevladala tendenca, da se »administrativne« cene in »kvazi sporazumi«, ki so prizadeli potrošnika na oligopolnih trgih, sprejmejo kot »izvedljivo« in »učinkovito« tekmovanje, pri čemer so poudarjali »dinamične« rezultate, ki se kažejo v ekonomski rasti in tehnološki inovaciji. ⁸¹

Liberalni pluralisti so običajno priznavali, da dohodek, izobrazba in status – položaj skupin in skupinskih vodstev v socialni strukturi – v znatni meri določajo politično aktivnost, kontrolo in dostop do oblastnih pozicij. ⁸² Tudi je bilo priznано, da so ti viri neenako razporejeni med pripadnike biznisa in dela; ⁸³ da pa ta sistem daje »nenavadne priložnosti« tudi za »piramidno strukturo« takšnih resursov, ki se

⁷² WEBB 1965 (1897): 843.

⁷³ Dahl, Robert A. (1967): *Pluralist Democracy in the United States: Conflict and Consent*, Chicago.

⁷⁴ Truman 1958:166.

⁷⁵ Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1953): *Politics, Economics and Welfare*, Chicago/London.

⁷⁶ Dahl/Lindblom: *ibid.*

⁷⁷ Kornhauser, William (1961): *The Politics of Mass Society*, Glencoe.

⁷⁸ Latham E. 1965:5.

⁷⁹ Latham, *ibid.*: 31.

⁸⁰ Galbraith, John Kenneth (1956): *American Capitalism. The Concept of Countervailing Power*, Boston.

⁸¹ Clark, John Maurice (1961): *Competition as a Dynamic Process*, Westport.

⁸² Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1953): *Politics, Economics and Welfare*, Chicago/London.

⁸³ Gl.: Truman: *ibid.*

ustrezno izraža v družbeni moči, pa se redkeje sliši.⁸⁴ Toda možnost, da »državljan, ki so šibki v resursih«, vplivajo na oblast – v glavnem zaradi združevanja z drugimi – ni bila nikoli postavljena pod vprašaj, ker »verjetno noben resurs ni sam zase in stalno najbolj učinkovit v ameriški politiki«. ⁸⁵ Perspektiva liberalnega pluralizma se je omejila na to, da se »razširi liberalna teorija političnega trga«, tako da se nadomesti »pojem individualnega tekmovanja« . . . z mrežo »tekmovanja organizacij, vpliva, odgovornosti in informacij«. ⁸⁶ Ta mreža naj bi ne samo konstruktivno vplivala na socialno politiko, ki naj bi pospeševala pozitivno svobodo v smislu – upajmo vedno bolj pravičnih – politik, kot sta pripominjala Dahl in Lindblom, ki sta od sredine 70. let postala bolj skeptična in radikalna v svojih ocenah in ko sta pojasnjevala svoje prejšnje zavzemanje za obstoječi politični sistem: »New Deal ni bil oddaljena zgodovinska epizoda. Dajal je upanje, da se bodo razdobja reform pojavljala z določeno frekvenco tudi v prihodnosti . . .«⁸⁷

Naj povzamem glavne misli tega razdelka. Liberalni pluralizem je:

- teorija individua;
- teorija diferenciacije vlog;
- skupinska teorija;
- teorija heterogenosti interesov;
- teorija o interakciji (posameznik – družba – vlada);
- teorija obče politične participacije (splošna volilna pravica);
- teorija reprezentativne (parlamentarne) demokracije in pogajanja med vodstvi skupin;
- teorija relativno dobrih zakonov, ki nastajajo s kompromisi med strankami;
- teorija pozitivne svobode (svoboda »za«);
- teorija privatne kontrole nad produkcijskimi sredstvi;
- teorija monopolističnega (»izvedljivega«) tekmovanja, in
- teorija državnega intervencionalizma.

Prevedel D. B.
(konec prihodnjič)

⁸⁴ Dahl, Robert A. (1963): *Who Governs?*, New Haven/London.

⁸⁵ Dahl, Robert A. (1963): *Who Governs?*, New Haven/London.

⁸⁶ Apter, David E. (1977): *Introduction to Political Analysis*, Cambridge (Mass.).

⁸⁷ Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1976): *Preface*, v: ponovna izdaja Dahla/Lindbloma (1953).

RAINER EISFELD

Liberalni in socialistični pluralizem – debata med dvema perspektivama (2)

V. Socializem – cilj je skupnost združenih producentov in preobrazba dela

Med prvimi, ki je diagnosticiral (potem ko je delniška družba vse bolj začela zamenjevati firmo v individualni privatni lasti in zasebnem upravljanju in ko sta se začeli ločevati funkciji lastnika kapitala in podjetnika) bistvene spremembe v bodočem razvoju kapitalizma, ni bil nihče drugi kot Karl Marx v 3. zvezku *Kapitala*, ko je pri označevanju posledic nastanka delniških družb zapisal: »Spremenitev stvarno fungirajočega kapitalista v navadnega voditelja, upravitelja tujega kapitala in lastnikov kapitala samo v navadne lastnike, navadne denarne kapitaliste.«¹ To je imel naravnost za »odpravljanje kapitalističnega produkcijskega načina v okviru kapitalističnega produkcijskega načina samega in zato (za) pritoslovje, ki samo sebe odpravlja«... zapisal je, da je to »nujna prehodna točka, da se kapital ponovno spremeni v... lastnino producentov kot združenih producentov, kot neposredno družbeno lastnino.«² Še več, poudaril je, da bo korporacija, ki stopnjuje koncentracijo in ustvarja »v določenih sferah monopol«, zato »izzvala državo, da se vmešava«³; toda to njegovo opažanje ga ni pripeljalo k temu, da bi bil sistematično predvidel obseg in možne posledice takšne politične intervencije.

Zdi se očitno, da je Marx v svoji koncepciji »buržoazne revolucije« povezoval tako vidik industrijske revolucije v Franciji (Ker pa je leto 1789 prav toliko čas kmečke kot buržoazne revolucije, politični preobrazbi ni sledila ustrezajoča industrijska preobrazba v Franciji, medtem ko je v Angliji politično revolucijo spremljala industrijska revolucija). Polarizirana pojma svobodnega tekmovanja in monopola je Marx vzel iz klasične politične ekonomije: prvo je bilo povezano z buržoaznim samo-potrjevanjem, drugo pa naj bi kot nujni končni produkt vse večje centralizacije in eksploatacije vodilo k anticipirani »proletarski revoluciji«, k ekspropriaciji samega kapitalizma, ki naj bi jo izpeljal številčno vse večji in razredno vedno bolj zavedni proletariat. Marx ni razvil teorije »srednjega dometa«, ki bi ustrezala tistemu, »na kar se danes sklicujejo kot na oligopolistični trg«, na katerem »racionalizirano iskanje medsebojnih interesov in profitov« vodi k sprejemanju državne regulacije, torej »političnega kapitalizma« s »politiko in državo... kot s sredstvi, s katerimi dosegamo red v ekonomski sferi in varnost v politični areni«, tako da »elastičnosti kapitalizma... ne moremo (več) vrednotiti z izoliranega ekonomskega stališča.«⁴

¹ Marx, Karl (1953/1894): *Das Kapital*, Vol. III, s. 452, ed. F. Engels, Berlin.

² *Ibid.*, s. 453/54.

³ *Ibid.*, s. 454.

⁴ Kolko, Gabriel (1963): *The Triumph of Conservatism*, s. 240, 302, New York/London.

Liberalizem je svoje zaupanje v objektivno resnico in vrednote, do katerih se je treba dokopati na podlagi uma in razprave in ki se potem uresničujejo v zakonih, gradil na renesansi in razsvetljenstvu. Marx je bil zavezan Heglovemu pogledu na zgodovino, ko je formuliral »vizijo« zgodovinskega razvoja, ki naj bi ji sledili do njenega logičnega cilja – v skladu z zakoni gibanja, ki se dajo izpeljati iz zgodovinskega procesa – in ki naj bi jo uresnili s *praxisom* proletariata (»univerzalnega razreda«, katerega položaj se je razvil v »paradigmo splošnega človekovega položaja«), ki naj bi potem postal »hkrati tudi splošni položaj družbe«. Proletariat mora delovati politično: splošna volilna pravica, »izbojevanje demokracije« je bilo označeno v Komunističnem manifestu kot »prvi korak v delavski revoluciji«; tri desetletja kasneje je to splošno volilno pravico Marx povezoval, vsaj kar se tiče Anglije in ZDA, z možnostjo, da delavski razred, potem ko je dobil večino v parlamentu ali kongresu, »po legalni poti napravi konec zakonom ali institucijam, ki stojijo na poti njegovega razvoja, čeprav tudi tukaj samo toliko, kolikor bo to dopuščal družbeni razvoj«. Delavski razred se mora združevati. Sindikati in druga delavska združenja so, kot je zapisal Komunistični manifest, pomagala »k vse večjemu povezovanju delavcev«; Internacionala je v svojih Splošnih pravilih, ki jih je formuliral leta 1864 Marx, določala, da lahko »uspeh delavskega gibanja v vsaki deželi zagotovi le moč povezovanja in združevanja«⁵; resolucija, ki je bila sprejeta na zasedanju Internacionale 1871 – na njeni londonski konferenci in katere osnutek je spet napisal Marx sam – je poudarjala, da je »konstituiranje proletariata kot posebne politične stranke, ki je v nasprotju z vsemi drugimi političnimi strankami, ki so jih ustanovili lastniški razredi, nujni pogoj, da se zagotovi zmaga revolucije«. Vendar naj bi bila končna faza pogojena ekonomsko: poglobljajoče se krize (kot npr. depresija 1873, na katero se je Marx skliceval v svoji spremni besedi v 2. izdaji Kapitla I) bodo »vbile dialektiko« celo v glave lastniških razredov, centralizacija kapitala in monopol pa naj bi postavljala »čedalje manjše število magnatov kapitala« nasproti »čedalje večjemu« »združenemu in organiziranemu« delavskemu razredu.⁶

Četudi je dopuščal primarnost ekonomske baze družbe, pa je splošna volilna pravica za Maxa pomenila dokaj več kot zgolj sredstvo za doseg taktičnega cilja. Celotno premoženjske cenzure za pridobitev volilne pravice postopoma odpravljali, je bila splošna volilna pravica še vedno »zlorabljen . . . kot parlamentarna sankcija za Sveto Državno Oblast«; kajti gledano funkcionalno, »se je skladno z (individualistično) doktrino ločitve oblasti zgolj zakonodajna oblast parlamenta odtujevala od odločanja izvršne oblasti«. Za Marxa pa vendar »splošna volilna pravica *per se* pomeni konec politične države, kakršna je bila dotlej, in vpeljuje nove razmere, ki ne ohranjajo ločitve med državo in civilno družbo . . . Ker to vodi k temu, da reprezentativna skupščina predstavlja vso družbo, jo bo emancipiralo od omejitev zgolj zakonodajnega telesa«. Politična oblika človeške emancipacije zato ni bila reprezentativna (čeprav univerzalno izglasovana) demokracija, ampak neposredna demokracija, demokracija svetov – komuna:¹¹

⁵ Avineri, Shlomo (1970): *The Social and Political Thought of Karl Marx*, s. 61, 140, Cambridge.

⁶ MEW 34 (1878): 498/99, cit. v Hunt, Richard N. (1984): *The Political Ideas of Marx and Engels*, Vol. II.: *Classical Marxism 1850–1895*, s. 337, Pittsburgh.

⁷ MEW 16: 16.

⁸ Cit. po: Avineri, Shlomo (1970): *The Social and political Thought of Karl Marx*, s. 146, Cambridge.

⁹ Marx, Karl (1979/1873) *Capital*, Vol. I, s. 929, Harmondsworth

¹⁰ Avineri, Shlomo (1970): cit. ed., s. 210.

¹¹ Marx, Karl (1983/1871): *The Civil War in France*, s. 17, Leipzig.

»Namesto da bi se odločalo enkrat v treh ali šestih letih, kateri član vladajočega razreda naj predstavlja in zlostavlja ljudstvo v parlamentu, naj bi splošna volilna pravica služila v komuni organiziranemu ljudstvu tako, kakor individualna volilna pravica služi vsakemu drugemu delodajalcu, da si izbere delavce, nadzornike in knjigovodje za svoje podjetje . . . Komuna je bila sestavljena iz mestnih svetnikov, ki so bili izvoljeni na podlagi splošne volilne pravice v raznih okrajih Pariza. Bili so odgovorni in vsak čas jih je bilo mogoče odstaviti . . . Komuna ni smela biti parlamentarno, marveč delovno telo, izvršilno in zakonodajno hkrati . . . Vsi, od članov Komune navzdol, so morali opravljati javno službo za *delavsko mezdo* . . . Skupščina poslancev v glavnem mestu okraja naj bi vodila skupne zadeve vseh podeželskih občin svojega okraja in te okrajne skupščine naj bi iz svoje srede volile poslance za narodno delegacijo v Parizu; poslanci bi se morali ravnati strogo po navodilih svojih volilcev in bi jih bilo mogoče vsak čas odpoklicati . . . Nacionalna enotnost bi se ne smela razbiti, temveč nasprotno, s komunalno ureditvijo organizirati, morala bi postati resničnost, brž ko bi bila uničena tista državna oblast, ki se je izdajala za utelešenje te enotnosti, a je hotela biti neodvisna in močnejša od naroda, na čigar telesu je bila v resnici zgolj zajedalski izrastek.«

Če naj bi splošna volilna pravica pomenila začetek gibanja družbe na njeni politični poti iz kapitalizma v socializem, pa naj bi zadružne tovarne predstavljale s tem, da bi navznoter presegale protislovje med kapitalom in delom, ekonomsko sredstvo za prehod k socializiranemu sistemu produkcije: »Zadružne tovarne . . . so pokazale, da produkcijo v velikem obsegu in v skladu z imperativi moderne znanosti lahko uresničuje . . . združeno delo . . . Da bi rešili delovne množice, se mora zadružno delo razviti do nacionalnih razsežnosti in zato tudi spodbujati z nacionalnimi sredstvi.«¹² Spet je bila Pariška komuna tista, ki je prva skušala uresničiti ta cilj s tem, da je »preobrazila produkcijska sredstva . . . v zgolj sredstva svobodnega in združenega dela«, tako da bi »združene zadružne enote lahko regulirale nacionalno produkcijo na osnovi skupnega plana, s čimer bi jo podvrgle svoji lastni kontroli.«¹³

Industrijska produkcija, ki jo vodi fleksibilno združeno delo, in politična vladavina, za katero bosta značilni »splošna participacija in hitra rotacija«, naj bi se po Marxovem pričakovanju združili tako, da bi utirali pot »rotaciji zaposlitve . . . s tem da bi obsegala vrsto del, ki bi jih danes imenovali beloovratniška dela, tehnična in posebej managerska«, dalje izobraževanje skozi vse življenje, prek katerega bi ročni delavci postali intelektualno spretni – in obratno, tako »da obeh ne bi mogli razlikovati s stališča . . . statusa in moči.«¹⁴ Socializem kot proces bi po Marxovih besedah formiral »popolnoma razvitega individua, za katerega bi bile različne socialne funkcije samo različne vrste aktivnosti, ki bi jih zaporedno prevzemal.«¹⁵ Richard Hunt je ta cilj primerno označil kot »deprofesionalizacijo«, kar pomeni individualno in družbeno sposobnost, da se izraža toliko talentov in spretnosti, kolikor je le mogoče. V edinem (zgodnjem) primeru, ko je k temu navajal poklice, je Marx uporabljal predindustrijske kategorije: individuum bo »zjutraj lovil, popoldne ribaril, zvečer redil živino – in po jedi kritiziral – kot mu pač prija – ne da bi kdajkoli postal lovec, ribič, pastir – ali kritik.«¹⁶ Ker pa je povezoval to

¹² Marx, Karl (1974/1864f): »Inaugural Address of the Working Men's International Association«, s. 518.

¹³ Marx, Karl (1983/1871f): *The Civil War in France*, s. 20, Leipzig.

¹⁴ Hunt, Richard N. (1984): *The political Ideas of Marx and Engels*, Vol. II: *Classical Marxism 1850–1895*, s. 221, 366, Pittsburgh.

¹⁵ Marx, Karl (1979/1873): *Capital*, Vol. I, Harmondsworth.

¹⁶ Marx, Karl/Engels, Friederich (1985/1846f): *The German Ideology*, Part I, s. 54, London.

idejo, kot omenjeno, z doživljenjsko vzgojo in ker je vključeval v njeno perspektivo materialne produktivne, politične in prostočasovne aktivnosti, je mogoče, da si jo zamišljamo »ne kot rigidno formulo«, ampak kot demokratizacijo »liberalnega ideala« lastnine in omike; to je zares zelo »zahtevna vizija«,¹⁷ ki priča o Marxovem »dejanskem radikalizmu« in je daleč od tistih revizij marksizma, ki jih najdemo tako pri Bernsteinu kot pri Leninu.

Da še enkrat povzamemo. Socializem je:

- teorija individua;
- teorija diferenciacije vlog, ki vodi k deprofesionalizaciji;
- razredna teorija;
- teorija homogenosti interesov;
- teorija neposredne demokracije (demokracije svetov), ki napredujejo k popolni samoupravi;
- teorija znanstvenega vpogleda v objektivne zakone zgodovinskega razvoja;
- teorija pozitivne svobode (svobode »za«);
- teorija producentske (delavske) kontrole produkcijskih sredstev;
- teorija preseganja delitve dela in
- teorija socialne (združene) regulacije ekonomije.

VI. Socialistični pluralizem – k večji participativni demokraciji in k ekonomiji, ki jo nadzorujejo zaposleni

Politično apatijo, ki je prav nekaj nasprotnega od stalnega spajanja »socialne« s »politično« participativno dejavnostjo, ki jo želi doseči socializem, so omenjali tako Dahl in Lindblom ter Truman kot možno posledico navzkrižnih pritiskov zaradi prekrivajočih se pripadnosti posameznika k različnim skupinam, ki vplivajo nanj; vendar pa implikacij tega dejstva za politiko in politično skupnost omenjeni niso globlje premislili.¹⁸ Bolj natančno raziskovanje je na osnovi istih empiričnih dejstev ugotovilo, da apatija v praksi lahko pomeni bodisi tradicijo, pomeni »razparceliranost istočasno zastopanih lojalnosti«, ali pa »neracionalno adaptacijo«; z drugimi besedami inercijo in/ali ugobjljivost.¹⁹ Ko so povezovali vrednotenje politične apatije, ki izhaja iz sovpadajočih pripadnosti, s socialnimi delitvami, so opozarjali, da mora biti takšna apatija bolj tipična za »nižje« sloje, ker se le-ti hitreje podrejajo konfliktnim vrednostnim standardom in vzorcem socialne interpretacije družbe, kot pa individui z višjim socialnim položajem in dohodkom.²⁰

Zato so nastali močni dvomi glede trditve, da bo eden izmed temeljnih stebrov liberalnega pluralizma pripeljal k zaželenemu demokratičnemu cilju. Poleg tega pa so nekateri dodatno dokazali, da koncept *skupinske* teorije doživi odločilen udarec, če se argumentiranje v zadnji istanci obrne tako, da se uvede kot odločilni faktor »večkratno članstvo v potencialnih skupinah, ki je utemeljeno na . . . velikih obetih skupnih, toda neorganiziranih interesov, kar je tisto, kar smo prej imenovali ‚pravila igre‘« – torej nekakšen *deus ex machina*, če je sploh kdaj le-ta obstajal.²¹

¹⁷ Hunt, Richard N. (1984): Op. cit., st. 227, 230, 367.

¹⁸ Dahl, Robert A./Lindblom Charles E. (1953): *Politics, Economics and Welfare*, s. 329, Chicago/London; Truman, David B. (1958): *The Governmental Process*, s. 162/63, New York.

¹⁹ Mitchell, William C. (1963): »Interest Group Theory and ‚Overlapping Memberships‘: A Critique«, neobjavljen tekst.

²⁰ Lipset, Seymour M. (1960): *Political Man*, s. 205, New York.

²¹ Truman, David B. (1958): *The Governmental Process*, s. 514, 512, New York.

Drugi temeljni kamen pa se je zamajal ob kritični presoji hipoteze o uravnotežujoči nasprotni moči. Čeprav se je ta diskusija osredotočila na specifičen ekonomski vidik, ki ga je dobila ta obravnava pri Galbraithu, je vsebovala nekaj, kar bi na splošno lahko označili kot »romantični« pristop k organizacijskim oligopolom, ki dozdevno delujejo po pooblastilu²² in tudi kot filozofijo »večne pat pozicije«, ki je oznamenovala takšen pristop kot konservativen po njegovem vplivu in nedemokratičen po učinku.²³ Ta kritika pa ni samo strnila pripomb, ki so se nanašale na Bentleyeva, Trumanova in Lathamova dela, pri čemer ji je očitala konservativizem in orientacijo k *status quo*.²⁴ V svojih analizah je tudi skušala pokazati, kako so sodobne vseobsežne organizacije »okorne«, »neodzivne« (da bi se spremenile v svojem okolju) in »neobčutljive« (za potrebo, da bi bile fleksibilne); zato so zaviralne in imune za interno ali eksterno kontrolo in so porajale odtujene in/ali ravnodušne osebe, ki »so bruhalo reke sovraštva in agresivnosti tako v domače kot v mednarodne zadeve«.²⁵

Pojav velikanskih, hierarhičnih organizacij namesto nekdanjih »improviziranih skupščin«, ki sta jim vladala, kot priča Tocqueville, razum in svobodna volja članov, »simbolizira dva problema: prvič, problem »pomembnih diskontinuitet« med »pogoji za ideal pluralizma, ki je bil formuliran pred enim stoletjem, ... in med njihovimi sodobnimi ekvivalenti«,²⁶ in drugič, problem, ki se nanaša na to, »kako ponovno izoblikovati, razširiti in zagotoviti (pluralizem) v drugačnem zgodovinskem razdobju«. ²⁷ Eno od najpomembnejših diskontinuitet *in* trajno pristranost v prikrivanju tega preloma je opredelil Dahl takole: »Ljudstvo farmerjev z redko posejanimi trgovci je postalo ljudstvo zaposlenih menedžerjev in lastnikov. Malo družinsko podjetje, ki ga je upravljal njegov lastnik, je postalo veliko podjetje, v katerem se je upravljanje ločilo od lastnine. Ideologija privatnega podjetja farmerja in drobnega trgovca (pa) je bila bolj ali manj brez sprememb prenešana na veliko korporacijo ... (pa čeprav) ni moglo biti skoraj nič manj primerno, kot to, da velikansko firmo obravnavamo kot *privatno* podjetje.«²⁸

Takšen razvoj seveda ni značilen samo za ZDA. To pa velja tudi za okoliščino, da je stalna aplikacija te ideologije privatne lastnine na veliko korporacijo povzročala, da so pripisovali »preveliko težo partikularističnim interesom menedžerjev in investitorjev pri ekonomskih odločitvah na škodo porabnikov in zaposlenih, da imenujemo samo najbolj očitne primere«. ²⁹ Iz tega izvirajoča »privilegirana pozicija biznisa« in »posebej korporativnih izvršnih organov« – »omejuje poliarhična pravila in procedure na del oblasti in politike in ... jih v tej točki celo izziva«. ³⁰ Iz tega izvirajoče socialne neenakosti v dohodku, statusu, bogastvu, organizacijskih sposobnostih, zmogljivosti in vplivu se prevagajo v politično neenakost. Tako se parcialni interesi uveljavljajo na račun širših potreb, kar pomeni tudi temu ustrežno popačenje javnih politik, pa tudi moč, da se izognejo učinkom nezaželenih

²² Stigler, George J. (1954): »The Economist Plays With Block«, *American Economic Review*, št. 9–10, s. 7.

²³ McCord Wright, David (1954): Prispevek k razpravi, v: »Fundamental Characteristics of the American Economy: Degrees of Competition, of Monopoly, and of Countervailing Power«, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, XLIV, s. 26.

²⁴ Hale, Myron Q. (1960): »The Cosmology of Arthur F. Bentley«, *American Political Science Review*, LIV, s. 955.

²⁵ Mc Clelland (1965), s. 268.

²⁶ Connolly, William E. (1969): »The Challenge to Pluralist Theory«, ed. *The Bias of Pluralism*, s. 3, New York.

²⁷ Eisfeld, Rainer (1971): »Der ideologische und soziale Stellenwert der Pluralismustheorie«, *Politische Vierteljahresschrift*, št. 12, S. 332.

²⁸ Dahl, Robert A. (1970): *After, the Revolution? Authority in a Good Society*, s. 119/20, New Haven/London.

²⁹ Dahl, Robert A./Lindblom, Charles E. (1976): *Preface*, in: Reissue of Dahl/Lindblom (1953).

³⁰ Lindbloom, Charles E. (1977): *Politics and Markets*, s. 172, 190, New York.

ukrepov, ki bi jih morda uzakonili, to je, da se izognejo kontroli (predstavniškega) večinskega glasovanja.³¹

Medtem ko so tako konceptualne defekte skupinske teorije kot tudi participativne deficite liberalnega pluralizma vse bolj diagnosticirali v »dejansko obstoječem« oligopolnem kapitalizmu prav njegovi advokati, ne pa sovražniki pluralističnega koncepta, se je na drugi strani dogajal podoben razvoj glede (marksistične) razredne teorije in glede zadušitve predstavljanja delavskih pravic z »etatistično« rigidnostjo dejansko obstoječega »monopolnega socializma«. ³² Ortodoksna sugestija, da bi bilo treba radikalno poudarjen pluralistični koncept, kot sta ga zagovarjala Dahl in Lindblom v izjavah, ki smo jih pravkar navedli, nadomestiti z (marksistično) razredno analizo, ker naj bi le-ta imela »eksplanatorno superiornost«³³, se je morala soočiti z oceno, da je proces socialne diferenciacije, ki smo ga orisali zgoraj, postavil tako vprašanje »meje« delavskega razreda glede njegovega obsega in sestave kot tudi glede vprašanja njegove »neenotnosti na ravni praktične politike«. Te ocene so šle tako daleč, da je bil poenoteni delavski razred, ki naj bi nastopil kot relativno homogeni politični subjekt, v dokajšnji meri nadomeščen z »različnimi skupinami«, ki imajo različne cilje in interese, »integralni« socializem kot teleološka antiteza kapitalizma pa se je nepovratno razčlenil v različne programatične socializme.³⁴

Od tod sklep, ki ga je napravil Johnston, da mora »socialistično pluralistično« množstvo političnih strategij opustiti tako pojem totalnosti – da namreč produkcijski odnosi določajo v zadnji instanci vsak politični in ideološki odnos – in teleologijo – to je tendenčne »zakone« zgodovinskega gibanja nasproti nekemu določenemu cilju. Od tod tudi trditev, da mora socialistično pluralistična politika, ki si prizadeva za bolj egalitarne spremembe, posvečati vso pozornost tistim posebnim sferam vrednot, v katerih so posamezniki našli pomen in da mora v nič manjši meri upoštevati izkušnje (s feminističnih, kulturnih, ekoloških, delavskih, bazičnih in razorožitvenih) gibanj in skupin, ki se oblikujejo okrog nekega bistvenega problema.³⁵

Če so se take trditve nanašale na programe, pa so se tudi spremenile ocene glede značilnosti socialistične družbe in politične ureditve, ki naj bi bila dosežena. Evrokomunistične stranke (posebno KPI), oporečniki v njihovih bolj ortodoksnih bratskih organizacijah, jugoslovanski in češkoslovaški komunisti so ponovno odkrivali pluralizem kot »notranjo zahtevo socializma«. ³⁶ Priznavali so, da pluralistični interesi v socialističnih državah še vedno obstajajo, da v teh družbah ne bodo »niti izginile razlike niti konflikti in razhajanja in da v odnosih in protislovjih med družbenimi interesi »nobena družbena moč ne bo mogla biti absolutni arbiter... , posebno ne na osnovi državne avtoritete«. ³⁷ Priznavanje organizacijske avtonomije v socializmu, npr. tudi za sindikate, in ne nazadnje tudi za »tiste ljudi in skupine, ki ne podpirajo socialistične opci-

³¹ Dahl, Robert A. (1982): *Dilemmas of Pluralist Democracy*, s. 40, New Haven/London.

³² Stojanović, Svetozar (1972): *Kritik und Zukunft des Sozialismus*, Frankfurt.

³³ Manley, John F. (1983): »Neo-Pluralism: A Class Analysis of Pluralism I and Pluralism II«, *American Political Science Review*, LXXVII, s. 368.

³⁴ Johnston, Les (1986): *Marxism, Class Analysis and Socialist Pluralism*, London.

³⁵ Walzer, Michael (1983): *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*, s. 35, 83, New York.

³⁶ Lombardo-Radice, Lucio (1965): *Pluralismus in der Gesellschaftlichen Praxis*, s. 1, Salzburg.

³⁷ *Ibid.*: s. 1,3.

je«,³⁸ je bil logični naslednji korak v »odkrivanju pluralističnega socializma«. ³⁹ Če se sedanji »rigidni« pluralizem kapitalističnih družb – v katerih so se državljske svoboščine zaradi strukturnih omejitev »osušile« – lahko spremeni v »dialoški« in »dialektični« pluralizem,⁴⁰ so drugi hkrati razvijali pogled, da bo dejansko obstoječi socializem »ekspropriiral politično oblast«⁴¹ potem, ko je ekspropriiral ekonomsko lastnino in bo dosegel institucionalizacijo »pluralizma samoupravnih interesov«. ⁴²

Takšna stališča so neposredno vplivala na čehoslovaške diskusije pred letom 1968 in v tistem letu.⁴³ Nujnost, da se socialistična družba ne samo »reorganizira v pluralistično strukturo socialistične družbe«, ampak da tudi institucionalizira »poročstva za soočenje interesov«, ⁴⁴ so sprejeli v času kratkotrajnega češkoslovaškega eksperimenta. Pred njim in po njegovem zatrtju z vojaško oblastjo je izražal cilje, ki so bistveno vplivali na razpravo med zapadnoevropskimi socialisti in komunisti. ⁴⁵

Obe kritiki, tako liberalnega pluralizma kot »demokratičnega centralizma«, sta se tako zivali v skupni seznam predlogov, ki so premoščali vzhodno-zahodni razcep in so se osredotočali na socialistični pluralizem kot na »radikalno alternativo ameriškemu in sovjetskemu statuso quo«, ki se izraža v koncentrirani psevdo-privatni/psevdo-javni ekonomski moči. ⁴⁶ Desetletja trajajoči jugoslovanski napor v konceptualni razpravi in institucionalnih spremembah⁴⁷ so gotovo pokazali težave procesa, s katerimi naj bi se zmanjšala institucionalna rigidnost, družbenoekonomska neenakost in politična apatija tako, da bi na koncu dosegli »samoupravni pluralizem«. Tako perspektivo pa so kontinuirano ogrožali birokratski odpor, individualni in skupinski egoizem in temu ustrezajoči koraki nazaj. Te težave res moramo upoštevati, vendar pa lahko opazovalca začudi ironija, da je po več generacijah pluralistična debata tako napravila polni krog. Ko namreč poskuša, da bi dosegla »strukturno« pluralistično alternativo, začenja zdaj tam, kjer je začel zgodnji pluralizem, v poskusu, da definira družbenopolitične posledice vzpona poslovnih korporacij in industrijskih kombinatov in da izdela institucionalne aranžmaje, da bi popravil neenako distribucijo moči v družbi: »Ne more biti nobene realne politične demokracije, ki ne bi bila tudi odraz ekonomske demokracije. Sedanji sistem lastnine niti najmanj ne zahteva sedanjo tehniko vodenja industrije«. ⁴⁸

Konceptualne usmeritve h kontroli, ne pa k lastnini zaradi ločitve (ki smo jo omenili prej) odločanja o politiki korporacij od deleža v premoženju delniške družbe, na katero je začel opozarjati Laski, dandanes ne sprejemamo nič bolj kot – kar bi sicer zahtevale participativne premise – premika k *socialni*

³⁸ Ingraio, Pietro (1964): »Ein Ansatz zu einer Diskussion über den politischen Pluralismus«, v: *Massenbewegung und politische Macht*, s. 67, Hamburg.

³⁹ Slama, Jiri (1968): »Die Entdeckung des pluralistischen Sozialismus«, v: Josef Skvorecky (ed.): *Nachrichten aus der ČSSR*, s. 191, Frankfurt.

⁴⁰ Lombardo – Radice, Lucio, op. cit.

⁴¹ Horvat, Branko (1979), s. 5.

⁴² Kardelj, Edvard (1979): *Die Wege der Demokratie in der sozialistischen Gesellschaft*, s. 107, Köln/Frankfurt.

⁴³ Klokočka, Vladimír (1966): »Verfassungsprobleme im sozialistischen Staatssystem« *Der Staat*, 5, s. 71.

⁴⁴ Klokočka, Vladimír (1968): *Demokratischer Sozialismus*, s. 35, 41, Hamburg.

⁴⁵ Leonhard, Wolfgang (1979): Die Bedeutung des Prager Frühlings für die Entwicklung des Eurokommunismus«, v: Ulrich Gaertner (Jiri Kodz (eds.): *Wirtschaft und Gesellschaft – Ota Šik zum 60. Geburtstag*, s. 389, Berlin.

⁴⁶ Dahl, Robert A. (1970), op. cit., s. 130.

⁴⁷ Erlich, Stanislaw (1982): *Pluralism on and off Course*, s. 211, Oxford/New York.

⁴⁸ Laski, Harold F. (1968): *Authority in the Modern State*, s. 38, Hamden; tudi v: (1977) *A Grammar of Politics*, s. 112, London.

kontroli produkcijskih sredstev kot enem izmed glavnih kriterijev socialističnega pluralizma, pri čemer se »socialno« nanaša na podelitev novih kvalitativnih državljanom (namreč zaposlenim z belimi in modrimi ovratniki) novega političnega telesa, kar je pravzaprav velika korporacija.⁴⁹ Da bi dosegli ta cilj, je bilo predlaganih vrsta proceduralnih stopenj in institucionalnih rešitev. Eden izmed primernih kriterijev za slednje (institucionalne rešitve) bi bil ta, da naj bi kontrola nad odločitvami vključevala več možnih ravni (delovno mesto, oddelki v podjetju, raven korporacije) in tudi več različnih problemov.⁵⁰ Iz tega pa je izhajalo, da je treba začeti s splošno priznano vlogo (ki je bila uspešno dokazana na eksperimentalni ravni) delovnih skupin z vse večjo avtonomijo v organiziranju njihovega delovanja, vzporedno pa je to pomenilo vzpostavljanje zborov delavcev; temu naj bi sledile (to je prva linija kontrole) volitve sveta podjetja po delovnih skupinah in (druga linija kontrole) odbora direktorjev po delegatih zborov delavcev; cela struktura naj bi se naposled končala s skupno izvolitvijo in kontrolo uprave prek podjetniškega sveta in odbora direktorjev. Kolektivno pogajanje bi lahko potem obsegalo problem mezd (zaslužkov) in dividend in bi se lahko razvilo v trilateralno urejanje zadev med sindikati, delničarji in asociacijami managementa.⁵¹

Toda samoupravljanje zaposlenih ne bi odpravilo oligopolističnih trgov; monopolistično tekmovanje med na participaciji zasnovanimi korporacijami bi še vedno šlo lahko v škodo potrošnikov. Med mehanizmi eksterne kontrole, ki bi jih bilo treba zato okrepiti, naj bi asociacije potrošnikov zato igrale v konceptu socialističnega pluralizma dokaj pomembnejšo vlogo. Dobiti bi morale zakonodajno in vladno podporo s tem, da bi jim bil dodeljen določen čas v RTV medijih in prostor v tisku, da bi tako lahko informirale javnost v tolikšni meri, da bi bilo možno njihova sporočila primerjati z industrijskimi reklamami o domačih in uvoženih produktih in cenah; s tem da bi (posredno ali neposredno) finančno dotirali nastale stroške; in, kar je najvažnejše, da bi locirali moč kolektivnega pogajanja na oligopolistične trge. Za razliko od kolektivnega pogajanja glede plač namreč korporativna politika cen, ki je zasnovana na »kvazi sporazumih«, ni zaznavna v javni zavesti kot kolektivna zahteva neke socialne skupine. Korporacije biznisa naj bi, preden bi se lotile povečanje cen, »črtale« svoje cenovne liste in stopile v pogajanje z asociacijami potrošnikov, ki bi imele moč bojkota pod pogoji, ki se dajo primerjati s procedurami, ki jih uveljavljajo sindikati pri stavkah.⁵² Konflikt med producenti/konzumenti, s katerimi se je ukvarjal že zgodnji pluralizem in gildski socializem, tako da je celo predlagal funkcionalno delitev oblasti na zbor potrošnikov in zbor producentov, je še eden izmed problemov, ki ga preprosto ne bi smeli prezreti.

Naša dosedanja obravnava se ni niti najmanj dotaknila problema obsega zaželenih državne intervencije, npr. glede planiranja resursov, zaposlitve in redistributivne davčne politike. Kočljivi problemi centralizacije in decentralizacije odločanja,⁵³ ki so povezani s tem, so pretežaven teren, da bi ga lahko prehodili zgolj s kratkim povzetkom. Razen tega nas sedanje razsežnosti onesnaženja okolja, nezaposlenosti, ob katerih se razvijata siva ekonomija in rastoča,

⁴⁹ Dahl, Robert A. (1970): op. cit. s. 121; id. 1982: s. 111.

⁵⁰ Mason, Ronald M. (1982): *Participatory and Workplace Democracy*, s. 155, Carbondale/Edwardsville.

⁵¹ Einfeld, Rainer (1972): *Pluralismus zwischen Liberalismus und Sozialismus*, s. 104, 105, Stuttgart.

⁵² Ibid.: s. 108, 109.

⁵³ Dahl Robert A. (1982): op. cit., s. 116.

namesto upadajoča beda, ki so skupne tako kapitalističnim kot dejansko obstoječim socialističnim družbam, opozarjajo na to, da so – posebej če gledamo na to problematiko s stališča bolj participativne politike – vprašanja selektivnega »strateškega« planiranja daleč od tega, da bi bila razrešena tudi po uničujočih izkušnjah z vseobsežnim birokratskim planiranjem (neo)stalinistične variante.

Koncept participativne ekonomije v smislu upravljanja zaposlenih so zagovarjali ne samo kot instrument za izenačevanje političnih resursov; povezovali so ga tako v liberalno-pluralističnih družbah kot pri reformatorskih komunistih⁵⁴ tudi s perspektivo globljega in bolj kontinuiranega povezovanja vsakodnevne »socialne« s (v sedanosti v najboljšem primeru občasno) »politično« aktivnostjo – z drugimi besedami s trditvijo, da se bodo razvile percepcije in sposobnosti, ki bodo vodile k večji participativni demokraciji, tako da bodo institucionalne spremembe in spremembe v stališčih vplivale druga na drugo in se bodo prelivale v politično življenje.⁵⁵ Končni cilj naj bi bilo toliko neposredne demokracije, kot je možno, povezane s toliko reprezentativne demokracije, kot je nujno. Neposredno in z bolj skromnega vidika lahko to meri le na kontrolo lokalne skupnosti nad upravljanjem s sosesko,⁵⁶ kar je treba razumeti kot prvi korak. Na odločno ambicioznejši ravni pa bi to lahko pomenilo jugoslovanski poskus, da se uporabi neki strukturni princip, kot je delegatski sistem – na področju združenega dela, družbenopolitičnih odnosov in na razmerje med komuno, republiko in federacijo.

Jugoslavija je res po eni strani začela utirati pomembno pot v poskusih, ki se nanašajo na participativno institucionalno inovacijo. Čeprav moramo po drugi strani ugotoviti, da ti poskusi zadevajo še vedno ob primarno (čeprav ne edino) mejo, ki obstoji ravno v »posebnem položaju oblasti«, ki ga nespremenljivo uživa Zveza komunistov Jugoslavije.⁵⁷ Če upoštevamo že sedaj nevarno etnično, kulturno, lingvistično in ekonomsko fragmentacijo dežele, ki bi se lahko dokončno dezintegrirala, če bi se multipartijski sistem oblikoval vzdolž istih delitev, je bilo predloženo, da bi se lotili tega problema »dejansko obstoječega« samoupravnega socializma z boka; to je tako, da bi pustili nedotaknjeno (seveda pa odločno demokratizirano) vodilno vlogo Zveze komunistov in da bi ustanovili, ob zvezi komunistov, rahlo federalno povezano Zvezo socialistov, ki bi dovoljevala posameznikom in skupinam, da bi vnašali v družbenopolitični sistem trajne in odločne participativne impulze.⁵⁸

V iskanju splošnejših normativnih temeljev pluralističnega samoupravnega sistema, ki bi presejal posebne inpute političnih strank in s tem opustil predstavljenški parlamentarizem, zasnovan na partijah, koncepte opozicije in na njej zasnovano menjavanje vlade, je bilo izpostavljenih šest načel, ki naj bi bila pri tem nujna: pretok heterogenosti socialnih interesov v politično odločanje; avtonomija artikulacije interesov; institucionalizacija sodelovanja med skupinami; legitimnost nesoglasja in konflikta; splošna participacija na vseh ekonomskih in političnih ravneh; enake možnosti za uveljavljanje vpliva.⁵⁹ Seveda je takšna interpretacija socialističnega pluralizma ravno tista, ki je najbolj podob-

⁵⁴ Bermbach, Udo/Nuscheler, Franz, eds. (1973): *Sozialistischer Pluralismus*, Hamburg.

⁵⁵ Mason, Ronald M. (1982): op. cit., s. 191.

⁵⁶ Dahl, Robert A. (1970): op. cit., s. 159.

⁵⁷ Kardelj, Edvard (1979): op. cit. s. 68.

⁵⁸ Stojanović, Svetozar (1984): »Pluralismus – aber kein Mehrparteiensystem«, *Osteuropa-Archiv*, 34, A 50/51.

⁵⁹ Hoepken, Wolfgang (1984): *Sozialismus und Pluralismus in Jugoslawien*, s. 35, Munich.

na socialističnemu idealu skupnosti združenih proizvajalcev; in tu je eno izmed področij, kjer lahko »bistvene (čeprav na ‚omehčane‘) tenzije« med marksistično in pluralistično paradigmo razumemo kot produktivni izziv.⁶⁰

Takšen razmislek nas vodi nazaj k samemu jedru socialističnega pluralizma, namreč k vprašanju, v kolikšni meri lahko družbenopolitično demokratizacijo kot stalen proces sprejme, internalizira in uresničuje čedalje večje število segmentov »potrošniško usmerjenih pridobitniških (in) privatističnih«⁶¹ družb. Ne bi mogli trditi, da dejstva, s katerimi razpolagamo, govorijo o tej stvari nedvoumno. Medtem ko se zdi, da organiziranje produkcije okrog avtonomnih (samoupravnih) delovnih skupin dejansko poraja »vzgojne učinke« s tem, da pospešuje smisel za politično učinkovitost in »nagnjenost« k obsežni participaciji tudi na drugih področjih,⁶² pa moramo ugotoviti, da splošne orientacije, ki naj bi vodile k družbenim spremembam v egalitarni smeri, izolirana »participativna okolja« ne pospešujejo v isti meri.⁶³ Kar je potrebno, je seveda ne samo več raziskovanja, ampak tudi več participativnega eksperimentiranja v dokaj večjem obsegu.

Iz teh razmišljanj izhaja, da je socialistični pluralizem

- teorija individua;
- teorija diferenciacije vlog;
- skupinska teorija, ki problematizira neenakomerno razporeditev moči med skupinami;
- teorija heterogenosti interesov;
- teorija splošne politične participacije (postopne demokratizacije skupin in družbenopolitičnih institucij);
- teorija »mešane« (participativno-reprezentativne) vladavine in skupinskega (delegatskega) pogajanja;
- teorija relativno dobrih (specifičnih) zakonov, doseženih po poti kompromisa;
- teorija pozitivne svobode (svobode »za«);
- teorija družbene kontrole (kontrole, ki jo izvajajo zaposleni) nad produkcijskimi sredstvi (samoupravljanje);
- teorija okrepljenega »izvedljivega« tekmovanja prek okrepljenih potrošniških asociacij in drugih oblik eksterne kontrole, in
- teorija znatnega »strateškega« državnega intervencionizma.

VII. Razredna hegemonija in prevlada vojaške logike – dva izmed mnogih preostalih problemov

Če so zaradi postopne in čedalje večje socialne diferenciacije razredno teorijo zavračali v korist skupinske teorije, to še ne more pomeniti, da je skupinska družba, ločena od svojih zgodovinskih izvorov, nenadoma vstopila v svet kot Palada Atena iz Jupitrove glave. Neenakosti so se prenašale najprej iz fevdalne v razredno in zopet iz razredne v skupinsko družbo. Kot mamilo, ki deluje in traja

⁶⁰ Mc Lennan, Gregor (1988): *Marxism, Pluralism and Beyond* (Preface and Synopsis of Chapters), manuscript.

⁶¹ Dahl, Robert A. (1970): op. cit., s. 135.

⁶² Elden, J. Maxwell (1981): »Political Efficacy at Work: The Connection between More Autonomous Forms of Workplace Organization and a More Participatory Politics«, *American Political Science Review*, LXXV, s. 43.

⁶³ Greenberg, Edvard S. (1981): »Industrial Self-Management and Political Attitudes«, *American Political Science Review*, LXXV, s. 29.

več dni, je te neenakosti čutilo in čuti več generacij – kljub normi o formalni enakosti. Če skupinsko družbo še kar naprej kompromitirajo ostanki razrednosti, je med njimi gotovo eden izmed najbolj vidnih hegemonija višjega razreda, torej »brisanje razcepov in subkulture z zgodovinskim in še vedno obstoječim zoževanjem obsega političnih prepričanj in stališč, kar se dogaja s prednostnimi razrednimi pozicijami glede instrumentov komunikacij: religioznih organizacij, državnih mehanizmov, množičnih občil in neposrednih medsebojnih odnosov, če omenimo le nekatere.«⁶⁴ Ravno ta »vztrajni in subtilni« proces je tisti, ki še vedno deluje proti dosežkom strukturnih reform, kot so npr. tiste, ki jih zahteva koncept socialističnega pluralizma.

Liberalno-pluralistično argumentiranje običajno sprejema koeksistenco z več vrstami hieraričnih institucij in odnosov; z drugimi besedami, poudarja tendenco pluralizma, »da deluje samo na določenih sektorjih, medtem ko ostanejo drugi izrazito avtoritarni.«⁶⁵ Pogoji, ki jih je določil Tocqueville za uresničevanje pluralizma, ki ga je opisoval v Jacksonovih Združenih državah, pa so vključevali tudi odsotnost stalne vojske in s tem odsotnost enega od pomembnih vzvodov za čedalje večjo centralizacijo oblasti v rokah države.⁶⁶ Nikjer niso bili liberalni nazori glede vojaških zadev opredeljeni bolj jedrnat kot v inavguralni poslanici predsednika ZDA Jamesa K. Polka leta 1845; ta je namreč zatrjeval, da ni razlogov, da bi se bala vojaških ambicij ona vlada, ki je »izbrana za krajši čas na volitvah tistih milijonov, ki morajo na svojih plečih nositi vsa bremena«. Temu ustrezno je bilo pričakovanje socialistov, da bo delavska milica zadostovala za obrambne vojne, kajti socialistične dežele tako ali tako ne bodo, kot so verovali, napadle druga drugo.

Namesto tega se je čedalje bolj sofisticirana vojaška zgradba razširila najprej po prvem in drugem svetu, od tu pa v tretji svet. Obstoj sistemov grožnje (zastraševanja) očitno prispeva, tako doma in nič manj na mednarodnem področju, k nastajanju družbenopolitičnih struktur, vrednot, percepcij in politik, za katere bi težko trdili, da so v prid nacionalnega in internacionalnega pluralizma katerekoli vrste. Na problem demokratičnega pritiska na politiko nuklearnega zastraševanja je bilo opozorjeno kot na izrazito izpostavljeno vprašanje samo v nekaj dokaj izoliranih primerih.⁶⁷ Čeprav literatura, ki se ukvarja z razmerjem med civilno in vojaško oblastjo sprejema, kot se zdi, tesno povezavo med civilnimi in vojaškimi zadevami kot skoraj pogrošno resnico, pa teksti o demokratični teoriji o tem vprašanju izrazito molče.

Ta pomanjkljivost postane še manj sprejemljiva, če se civilna družba – kar se dejansko dogaja⁶⁸ – giblje v smeri sistema, v katerem se razlikovanje med prejšnjo civilno politiko in prejšnjo vojaško strategijo postopoma briše, kar je posledica procesa stalne tehnološke, industrijske in politične prevlade »vojaške logike«, tako s kvalitativnega kot kvantitativnega stališča. To, da se Dahl⁶⁹ ni obotavljal, da skicira tisto, kar označuje kot »kvaziutopično rešitev« problema, da se namreč doseže demokratična kontrola nuklearne oborožitve, naj bi nas vzpodbudilo v širše – tako normativno kot analitično razmišljanje o faktorjih, ki nujno vplivajo na pluralizem, vključno z vojaškimi silami, vojaškimi doktrinami in čedalje bolj tudi s »kompezatoričnimi oborožitvenimi« politikami.

(Prevedel D. B.)

⁶⁴ Lindbloom, Charles E. (1983): »Comment on Manley«, *American Political Science Review*, LXXVII, s. 385.

⁶⁵ Beyme, Klaus von (1980): »The Politics of Limited Pluralism? The Case of West Germany«, v: Stanislav Ehrlich/Graham Wootton (eds.): *Three Faces of Pluralism*, s. 97, Westmead.

⁶⁶ Connolly, William E. (1969), op. cit., s. 7.

⁶⁷ Walzer, Michael (1984): »Deterrence and Democracy«, *New Republic*, s. 16.

⁶⁸ Eisfeld, Rainer (1986): »Pluralism as a Critical Political Theory«, *Praxis International*, 6, s. 277.

⁶⁹ Dahl, Robert A. (1985): *Controlling Nuclear Weapons*, s. 75, Syracuse.